

УДК 316.485.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.6>

РОЛЬ ООН ТА ЇЇ СТРУКТУР В ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В ПОСТКОНФЛІКТНИХ ДЕРЖАВАХ

Теплицька Н.В.,

*аспірантка кафедри конституційного і адміністративного права
юридичного факультету Національного авіаційного університету
ORCID: 0000-0003-0998-3384*

Теплицька Н.В. Роль ООН та її структур в забезпеченні перехідного правосуддя в постконфліктних державах.

Допомога суспільствам, які постраждали від конфлікту або вийшли з-під репресивного правління, у відновленні верховенства права та примиренні з широкомасштабними порушеннями прав людини, особливо в контексті зруйнованих інституцій, виснажених ресурсів, погіршення безпеки, а також занепокоєння та роз'єднання населення, представляє колосальну проблему. Правосуддя перехідного періоду має на меті забезпечити визнання жертв, посилити довіру осіб до державних інституцій, зміцнити повагу до прав людини та сприяти верховенству права, як крок до примирення та запобігання новим порушенням.

Процеси правосуддя перехідного періоду неодноразово демонстрували, що вони можуть допомогти вирішити проблеми та розбіжності. З цієї метою такі процеси мають залежати від конкретного контексту, відповідати державі та зосереджуватися на потребах жертв. Тоді вони зможуть об'єднати, розширити можливості та трансформувати суспільства та таким чином зробити внесок у міцний мир.

Протягом багатьох років Організація Об'єднаних Націй та її структури набули значного досвіду у розвитку верховенства права та здійсненні правосуддя перехідного періоду в державах, які вийшли з конфлікту або репресивного правління.

Для системи Організації Об'єднаних Націй правосуддя перехідного періоду – це повний спектр процесів і механізмів, пов'язаних зі спробою суспільства помириться зі спадщиною масштабних минулих зловживань, щоб забезпечити підзвітність, служити справедливості та досягти примирення. Процеси та механізми правосуддя перехідного періоду є критично важливим компонентом системи та структури Організації Об'єднаних Націй для зміцнення верховенства права.

Діяльність Організації Об'єднаних Націй у сфері верховенства права та правосуддя перехідного періоду включає розробку стандартів і найкращих практик, допомогу в розробці та впровадженні механізмів правосуддя перехідного періоду, надання технічної, матеріальної та фінансової підтримки, а також сприяння включенню питань

прав людини та правосуддя перехідного періоду в мирні угоди.

Ключові слова: правосуддя перехідного періоду, верховенство права, постконфліктні держави, Організації Об'єднаних Націй, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Рада Безпеки ООН.

Teplytska N. The role of the UN and its structures in ensuring transitional justice in post-conflict states.

Helping societies affected by conflict or emerging from oppressive rule to restore the rule of law and come to terms with widespread human rights abuses, particularly in the context of broken institutions, depleted resources, deteriorating security, and public anxiety and disunity, represents an enormous problem. Transitional justice aims to ensure recognition of victims, strengthen individuals' trust in state institutions, strengthen respect for human rights and promote the rule of law as a step towards reconciliation and prevention of further violations.

Transitional justice processes have repeatedly demonstrated that they can help resolve problems and differences. To this end, such processes should be context-specific, state-responsive, and victim-focused. Then they can unite, empower and transform societies and thus contribute to lasting peace.

For the United Nations system and structure, transitional justice is the full range of processes and mechanisms involved in society's attempt to come to terms with the legacy of massive past abuses in order to ensure accountability, serve justice and achieve reconciliation. Transitional justice processes and mechanisms are a critical component of the United Nations system and structure to strengthen the rule of law.

United Nations rule of law and transitional justice activities include developing standards and best practices, assisting in the development and implementation of transitional justice mechanisms, providing technical, material and financial support, and promoting the mainstreaming of human rights and transitional justice in peace agreements.

Key words: transitional justice, rule of law, post-conflict states, United Nations, Office of the

UN High Commissioner for Human Rights, UN Security Council

Постановка проблеми. Останніми роками Організація Об'єднаних Націй та її структури приділяють велику увагу питанням правосуддя перехідного періоду та верховенства права в конфліктних і постконфліктних суспільствах, що дає важливі уроки для майбутньої діяльності в цьому питанні. Успіх залежить від ряду важливих факторів, серед яких необхідність забезпечити спільну основу в міжнародних нормах і стандартах і мобілізувати необхідні ресурси для сталого інвестування в правосуддя. Також ООН та її структури акцентують увагу на тому, що постконфліктні держави повинні навчитися унікати універсальних формул і імпорту іноземних моделей, а натомість базувати свою підтримку на національних оцінках, національній участі та національних потребах. Ефективні стратегії повинні бути спрямовані на підтримку як технічного потенціалу для проведення реформ, так і політичної волі до реформ.

Стан опрацювання цієї проблематики щодо визначення функціонування ООН та його структури в питанні перехідного правосуддя, були проведені багатьма науковцями. До них належать: А. Багінський, А. Бущенко, М. Гнатовський, С. Закірова, А. Кориневич, Т. Короткий, О. Мартиненко, О. Плотніков, О. Резніков, Н. Бобринський тощо.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі ролі ООН та його структури в забезпеченні перехідного правосуддя в постконфліктних державах.

Виклад основного матеріалу. Організація Об'єднаних Націй послідовно сприяє відповідності процесів і механізмів правосуддя перехідного періоду міжнародним нормам і стандартам. Нормативною основою для роботи ООН із просування правосуддя перехідного періоду є Статут Організації Об'єднаних Націй разом із чотирма стовпами сучасної міжнародної правової системи: міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право та міжнародне право біженців. Зокрема, різні документи ООН закріплюють права та обов'язки щодо права на правосуддя, права на правду, права на відшкодування та гарантії неповторення порушень (обов'язок попередження). Крім того, договірні органи та судова практика, а також низка декларацій, принципів і настанов відіграли важливу роль у забезпеченні виконання договірних зобов'язань [1].

Для дотримання цих міжнародно-правових зобов'язань процеси правосуддя перехідного періоду мають бути спрямовані на забезпечення того, щоб держави проводили розслідування та переслідування грубих порушень прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, включаючи сексуальне насильство. Крім

того, вони повинні забезпечити право жертв на відшкодування, право жертв і суспільства знати правду про порушення, а також гарантії неповторення порушень відповідно до міжнародного права [2].

Ці міжнародні стандарти додатково встановлюють нормативні межі участі ООН, наприклад: ООН не засновуватиме й не надаватиме допомоги будь-якому трибуналу, який допускає смертну кару, а також не підтримуватиме положення мирних угод, які включають амністію за геноцид, військові злочини, злочини проти людяності та грубі порушення прав людини [3].

Процеси та механізми правосуддя перехідного періоду не діють у політичному вакуумі, а часто розробляються та впроваджуються в нестабільному постконфліктному та перехідному середовищі. ООН повинна повністю усвідомлювати політичний контекст і потенційні наслідки механізмів правосуддя перехідного періоду. Відповідно до Хартії, ООН завжди підтримує відповідальність, справедливість і примирення. Мир і справедливість слід сприяти як імперативи, що підсилюють один одного, і потрібно протидіяти уявленню про те, що вони суперечать.

Питання для ООН ніколи не полягає в тому, чи прагнути підзвітності та справедливості, а радше в тому, коли і як. Характер і час вжиття таких заходів слід передусім визначати в контексті міжнародних правових зобов'язань і належним чином враховувати національний контекст і погляди національних зацікавлених сторін, зокрема жертв. У ситуаціях, коли національні умови не дозволяють або обмежують ефективність заходів правосуддя перехідного періоду, ООН підтримує заходи, які заохочують і закладають основу для ефективних механізмів і процесів. Вони можуть включати діалог, щоб допомогти національним зацікавленим сторонам сприяти зацікавленню та розумінню заходів правосуддя перехідного періоду. ООН не може схвалити положення мирних угод, які виключають відповідальність за геноцид, військові злочини, злочини проти людяності та грубі порушення прав людини, і повинна прагнути сприяти укладенню мирних угод, які гарантують простір для відповідальності та перехідних заходів правосуддя в постконфліктній і перехідній періоди.

Кожна програма правосуддя перехідного періоду — це унікальний набір процесів і механізмів, які реалізуються в певному контексті. ООН уникає універсальних формул та імпорту іноземних моделей і базує свою роботу на ретельному аналізі національних потреб і можливостей, спираючись на національний досвід якомога більше. Ретельний розгляд потреб країни у сфері правосуддя перехідного періоду може включати оцінку таких факторів, як основні причини конфлікту, визначення вразливих груп, таких як меншини,

жінки та діти, а також стан секторів правосуддя та безпеки країни. Щоб підвищити стійкість і актуальність процесів правосуддя перехідного періоду, їх мають здійснювати, де це можливо, місцеві та національні суб'єкти. У цьому відношенні міжнародна допомога має бути зосереджена на розвитку національного потенціалу для ініціювання та керівництва процесом. Це передбачає визначення, підтримку та надання повноважень місцевим зацікавленим сторонам реформ для розробки та реалізації власної програми правосуддя перехідного періоду та верховенства права. Національні інституції з прав людини можуть відігравати важливу роль у сприянні участі громадськості в цих процесах і, якщо це доцільно, вони також можуть безпосередньо брати участь у впровадженні механізмів правосуддя перехідного періоду або в реалізації рекомендацій таких механізмів.

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй випустив свою «Керівну записку щодо підходу ООН до правосуддя перехідного періоду». Його принцип закликає Організацію Об'єднаних Націй «прагнути до того, щоб процеси та механізми правосуддя перехідного періоду враховували основні причини конфлікту та репресивного правління, а також боролися з порушеннями всіх прав, включаючи економічні, соціальні та культурні права». Керівна записка також підкреслює, що такий підхід необхідний для того, щоб панував мир.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) також визнало цю потребу [4].

Управління Верховного комісара ООН з прав людини займається адвокацією та розробкою політики щодо правосуддя перехідного періоду та підтримує конкретні процеси правосуддя перехідного періоду в усьому світі. Ця робота включає:

- Розробка політичних інструментів, настанов і стратегічних рамок і підходів до правосуддя перехідного періоду, в тому числі для системи ООН;
- Допомога в розробці, створенні та реалізації процесів і механізмів правосуддя перехідного періоду на національному та регіональному рівнях;
- Підтримка та консультування з питань, пов'язаних з правосуддям перехідного періоду; і
- Взаємодія з Радою ООН з прав людини, спеціальними процедурами Ради ООН з прав людини та Радою Безпеки ООН з питань, пов'язаних із правосуддям перехідного періоду та підзвітністю.

УВКПЛ надаємо підтримку в розробці та впровадженні інклюзивних процесів правосуддя перехідного періоду, орієнтованих на контекст і орієнтованих на жертв. УВКПЛ прагне усунути причини, структурні чинники та чинники порушень прав людини, сприяючи запобіганню, збереженню

миру, розвитку та примиренню. Ці контексти наразі включають Афганістан, Центральноафриканську Республіку, Колумбію, Демократичну Республіку Конго, Сальвадор, Гамбію, Гватемалу, Ірак, Ліван, Ліберію, Малі, Мексику, Непал, Південний Судан, Шрі-Ланку, Судан, Сирійська Арабська Республіка, Туніс і Західні Балкани, включаючи Косово [5].

Протягом останніх 30 років Рада Безпеки ООН відіграла все більш далекосяжну роль у питаннях правосуддя перехідного періоду, зокрема щодо серйозних порушень прав людини, підзвітності, інституційної реформи та трансформації конфлікту. Однак, незважаючи на десятиліття досвіду, зв'язок між практикою Ради Безпеки та впливом на постконфліктне правосуддя перехідного періоду є погано зрозумілим. Як наслідок, є мало доказів, щоб продемонструвати, чи окремі підходи Ради є більш ефективними, ніж інші, і який вплив ці підходи мають на місцях [6].

Рада Безпеки ООН запровадила формулювання, що мають відношення до правосуддя перехідного періоду, у мандатах миротворчих операцій і поклала на місії та держави відповідальність за їх виконання. РБ ООН провела тематичні дебати з питань примирення, верховенства права та історичної пам'яті та закликала до звітів Секретаріату [7]. Візити до країн Ради Безпеки також стали важливим способом, за допомогою якого члени Ради змогли засвідчити свою підтримку зусиль, спрямованих на національний рівень, і засудити спроби деяких обійти підхід, орієнтований на постраждалих або «жертв» [8].

У лютому 2020 року Рада Безпеки ООН провела засідання на тему «правосуддя перехідного періоду в конфліктних і постконфліктних ситуаціях» під пунктом порядку денного розбудови та підтримання миру. Хоча це було перше засідання РБ ООН, присвячене виключно правосуддю перехідного періоду, як тематичне питання, воно розглядало правосуддя перехідного періоду опосередковано в різних контекстах протягом десятиліть. Ці відкриті дебати мали надати можливість вивчити роль РБ ООН, серед інших учасників, у підтримці процесів правосуддя перехідного періоду.

Рада Безпеки частіше використовує наявні в її розпорядженні інструменти для підтримки правосуддя перехідного періоду, «чи то шляхом створення слідчих комісій для підтримки прагнення до правди та справедливості, чи то шляхом надання миротворчих місій [...] або спеціальні політичні місії [...] мандат на підтримку розробки та реалізації ініціатив у сфері правосуддя перехідного періоду, що належать державі» [9].

Однак демонстрація єдності в цьому питанні спростовує різні підходи в Раді. У деякі моменти держави виділяють кримінальну відповідальність як найважливіший елемент будь-якої програми

правосуддя перехідного періоду. В інших випадках держави розглядають кримінальне правосуддя, особливо коли воно здійснюється на міжнародному рівні, як найбільш загрозовий і, можливо, небажаний елемент. Усі члени визнали важливість того, щоб ініціативи залежали від контексту. Але деякі надають більшої ваги, ніж інші, важливості вимірювання та узгодження підходів, характерних для окремих країн, із існуючими міжнародними стандартами, коли вони, здається, суперечать. Зважаючи на ці розбіжності в поглядах, Раді Безпеки ООН часом може бути складно згуртувати достатню підтримку у своїх лавах для конкретної ініціативи у сфері правосуддя перехідного періоду. Коли це відбувається, важелі впливу, як обговорювалося в майбутніх випадках, можуть бути незрівнянними та значними [10].

Висновки. Перехід від авторитаризму чи насильницького конфлікту до мирної демократії може бути успішним лише за умови усунення спадщини минулого, зокрема серйозних чи масових порушень прав людини. Правосуддя перехідного періоду має життєво важливе значення для того, щоб допомогти суспільствам і урядам належним чином подолати минуле. Це допомагає у відновленні роздроблених відносин, трансформації та розширенні можливостей постраждалих суспільств і, таким чином, запобігає повторенню порушень. При цьому важливо забезпечити стійкий мир.

Діяльність ООН у сфері верховенства права та правосуддя перехідного періоду охоплює низку видів діяльності, що здійснюються багатьма організаціями в структурі ООН та міжнародним співтовариством у цілому. Успішні ініціативи у сфері правосуддя перехідного періоду потребують постійної підтримки та активної участі всіх відповідних учасників, які працюють разом у скоординований спосіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Резолюція Ради Безпеки ООН № S/2004/616. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/395/31/PDF/N0439531.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.07.2022).
2. Резолюція Економічної і Соціальної Ради ООН № E/CN.4/2005/102/Add.1, Principle 19. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/02/PDF/G0510902.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.07.2022).
3. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № A/RES/60/147. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/496/44/PDF/N0549644.pdf?OpenElement> дата звернення: 20.07.2022).
4. Louise Arbour, «Economic and social justice for societies in transition», *International Journal of Law and Politics*, vol. 40, No. 1 URL: <https://nyujilp.org/wp-content/uploads/2013/02/40.1-Arbour.pdf> (дата звернення: 20.07.2022)
5. OHCHR: Transitional justice and human rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/transitional-justice> (дата звернення: 20.07.2022).
6. Richard Gowan, *Minimum Order: The Role of the Security Council in an Era of Great Power Competition* (New York: United Nations University, 2018) . URL: <https://cpr.unu.edu/research/projects/minimum-order.html#outline> (дата звернення: 20.07.2022).
7. OHCHR «Annual thematic reports of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence» accessed 22 January 2020, URL: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/TruthJusticeReparation/Pages/AnnualReports.aspx> (дата звернення: 20.07.2022).
8. For an appraisal of the decline of human rights in the Security Council, see, Security Council Report, *The Rule of Law: Retreat from Accountability* (New York: Security Council Report, 2019), URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/research_report_3_rule_of_law_2019.pdf. (дата звернення: 20.07.2022).
9. Ted Piconne, *Peace with Justice: The Colombian Experience with Transitional Justice* (Washington DC: Brookings, 2019), URL: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/06/> (дата звернення: 20.07.2022).
10. Резолюція Ради Безпеки ООН № S/2020/98 URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/030/13/PDF/N2003013.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.07.2022).